

Het klooster Bethlehem te Breukelen

H.J. van Es

Griftenstein 19, 3621 XJ Breukelen

In 1988 kwam zuster H. Odijk van de congregatie der Franciscanessen van Aerdenhout in Breukelen gegevens zoeken over een buitenplaats aan de Vecht, waar tussen 1877 en 1884 Duitse Franciscanessen hadden gewoond. Haar was opgedragen de geschiedenis van de orde in Nederland te boek te stellen. In het archief van het Generale Moederhuis te Salzkotten had ze hierover allerlei brieven gevonden. Zij wist dat de buitenplaats "Rhijn en Vecht" heette en daarom was ze een kijkje gaan nemen bij de boerderij van die naam. Daar had men haar nog enkele resten kunnen tonen van de fundamente van de voormalige buitenplaats en een betegelde waterput van een bijgebouw. Op het gemeentehuis, waar ze verder wilde zoeken, waren juist enkele leden van de Historische Kring aanwezig om archiefstukken voor de kringavond klaar te leggen. Die hadden natuurlijk grote belangstelling voor het verhaal van mevrouw Odijk en wilden haar graag helpen bij haar naspeuringen. De heer H. van Walderveen, de beheerder van het foto- en prentenarchief van de Kring, zocht in Lutgers¹ een tweetal prenten op van de buitenplaats. De heer H. Polderman vond in het bevolkingsregister van die jaren de namen van drieëntwintig Duitse en elf Nederlandse liefdezusters². De schrijver van dit artikel zou de kadastrale gegevens van de buitenplaats opzoeken, evenals die van twee panden op de Kerkbrink, waarvan in het Duitse klooster een veilingbrief³ van notaris Schalijs uit 1882 bewaard was. In december 1988 konden we allerlei gegevens naar zuster Odijk sturen, die ons de door haar verzamelde feiten en brieven over het klooster Bethlehem te Breukelen gaf.

De buitenplaats "Rhijn en Vecht"

Als u over de Straatweg in de richting Maarssen gaat, ziet u voorbij Nijenrode aan uw linkerhand een inrit met een eenvoudig ijzeren hek. Daarachter staat een hoge theekoepel met omloop⁴, die op het moment gerestaureerd wordt. De inrit voert naar de woning die op de hoek van de Haarrijn en de Vecht ligt, de twee rivieren waaraan de vroegere buitenplaats zijn naam heeft ontleend. In dit huis hebben twee generaties van de rietdekkersfamilie Letter⁵ gewoond. Sinds 1972 is het eigendom van mevrouw A. Heinhuis, die als kind in het poortgebouw van Nijenrode woonde, waar haar vader tuinbaas was. Tussen dit huis en de Straatweg staat de boerderij van J.H. Rijkse, waarvan de muurankers het bouwjaar 1891 vermelden. Boven de deuren van de erachter staande schuur is een steen gemetseld met het jaartal 1892⁶. Op de hekpalen van de boerderij staan de namen "Rhijn" en "Vecht"; het &-teken op de middenstijl is verwijderd toen de inrit verbreed werd om de melktankauto door te kunnen laten.

De boerderij was in opdracht van de familie Willink van Collen gebouwd voor hun pachter Jan Bulk, die tot 1891 in een boerderijtje aan de overkant van de Straatweg woonde⁷. Later kwam Cornelis Post op "Rhijn en Vecht" wonen, maar in 1933 ruilde deze van boerderij met Jan Rijkse van "Water-voor" aan het Zandpad, eveneens een pachter van Gunterstein. Beiden trokken met hun have over de Vechtbrug, maar bleven ingezetenen van Breukelen-St. Pieters, want juist bij de theekoepel ging de grens van deze toenmalige gemeente de Vecht over⁸. De destijds vijfjarige zoon Jan Hendrik Rijkse heeft het bedrijf voortgezet en is nu eigenaar van de boerderij. Op dit terrein hebben tot 1890 de gebouwen van de buitenplaats "Rhijn en Vecht" gestaan, waarin van 1877 tot 1884 het klooster Bethlehem was gevestigd.

Op de kaart van Nicolaas Visscher uit ongeveer 1677 komt de naam "Rynevecht" al voor⁹, maar de plaats ervan is daar toch niet duidelijk te bepalen. Dat gaat al beter op de kaart van Ketelaar uit 1769 (zie Afbeelding 1), waarop de naam niet voorkomt, maar wel een huis is getekend op de plaats waar de Haarrijn in de Vecht uitmondt (onder kasteel Oudaen, links van het woord Vecht). Nog duidelijker is het kadastrale Minuutplan Breukelen St. Pieters, Sectie A1 uit 1832 (zie Afbeelding 2). De nummers 31 t/m 36 vormen de buitenplaats "Rhijn en Vecht" met een oppervlakte van 75 roeden 21 el. Op de bijbehorende Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel van eigenaren staat, dat het eigendom is van de weduwe J. Rupe uit Amsterdam. De nummers 31 en 35 zijn het park, 32 is de moestuin, 33 de tuinmanswoning, 34 de oude theekoepel en 36 het huis "Rhijn en Vecht". Bij graafwerk tussen de hooiberg en de gras-silo die nu op deze plek staan, zijn in 1989 nog muurresten van het huis en een bijbehorende put gevonden. In het geiteweitje bevinden zich nog fundamenten en een waterput van de tuinmanswoning.

Iets zuidelijker op nummer 50 ligt "Slangevecht", waar 's zomers de uit Amsterdam afkomstige weduwe Abraham Everaerd de Wit woonde. Haar buitenplaats bestond uit boomgaarden (37, 39, 40), tuinen (38, 42, 49), bouwland (41), weiland (21, 23, 46), bos (25, 45, 48), weg (22, 43) en water (26, 52). Op nummer 56 vindt u "Vrede en Rust" met een koetsierswoning (53), stal (54), dienstwoning (57) en landerijen (63 t/m 72). Dit buiten was in 1832 eigendom van de weduwe Jan Lepeltak. De boerderij (77, 78) was in het bezit van Gerrit Duuring uit Rotterdam, die op Vredenoord woonde. De weduwe Jan Ortt van Nijenrode was eigenaresse van de Haarrijn (20), weiland (27), sloot (28) en bermen (29, 30).

De prenten van Lutgers geven een aardig beeld van "Rhijn en Vecht" in 1836. Op Afbeelding 3, "Gezicht over de Vecht naar de zijde van Oudaan", ziet u, dat de vierkante theekoepel ongeveer in het midden van het dichtbegroeide terrein lag en niet op de noordpunt zoals nu. Aan de overzijde op een hoek van het Zandpad stond een rolpaal voor de jaaglijn van de trek-schuit. Afbeelding 4 toont het blokvormige huis dat, anders dan bijvoorbeeld "Boom en Bosch", een souterrain en een tamelijk hoge stoep bezat. De paden van de siertuin voerden naar de brug met het hek. Deze vertoonden een grote overeenkomst met de huidige toegang naar de boerderij: de plaats is dezelfde, maar de gemetselde brug is vervangen door een dam en

de sloot is enkele jaren geleden gedempt; het hek is echter hetzelfde gebleven. Even verder lag in de Straatweg de houten brug over de Haarrijn, die in 1943 is vervangen door een duiker¹⁰. Lutgers voegde de volgende tekst bij zijn prent: "Deze Lustplaats, met een goed uitzicht op den Straatweg, behoorde vroeger aan Mevrouw de Wed. J.H. Rupe".

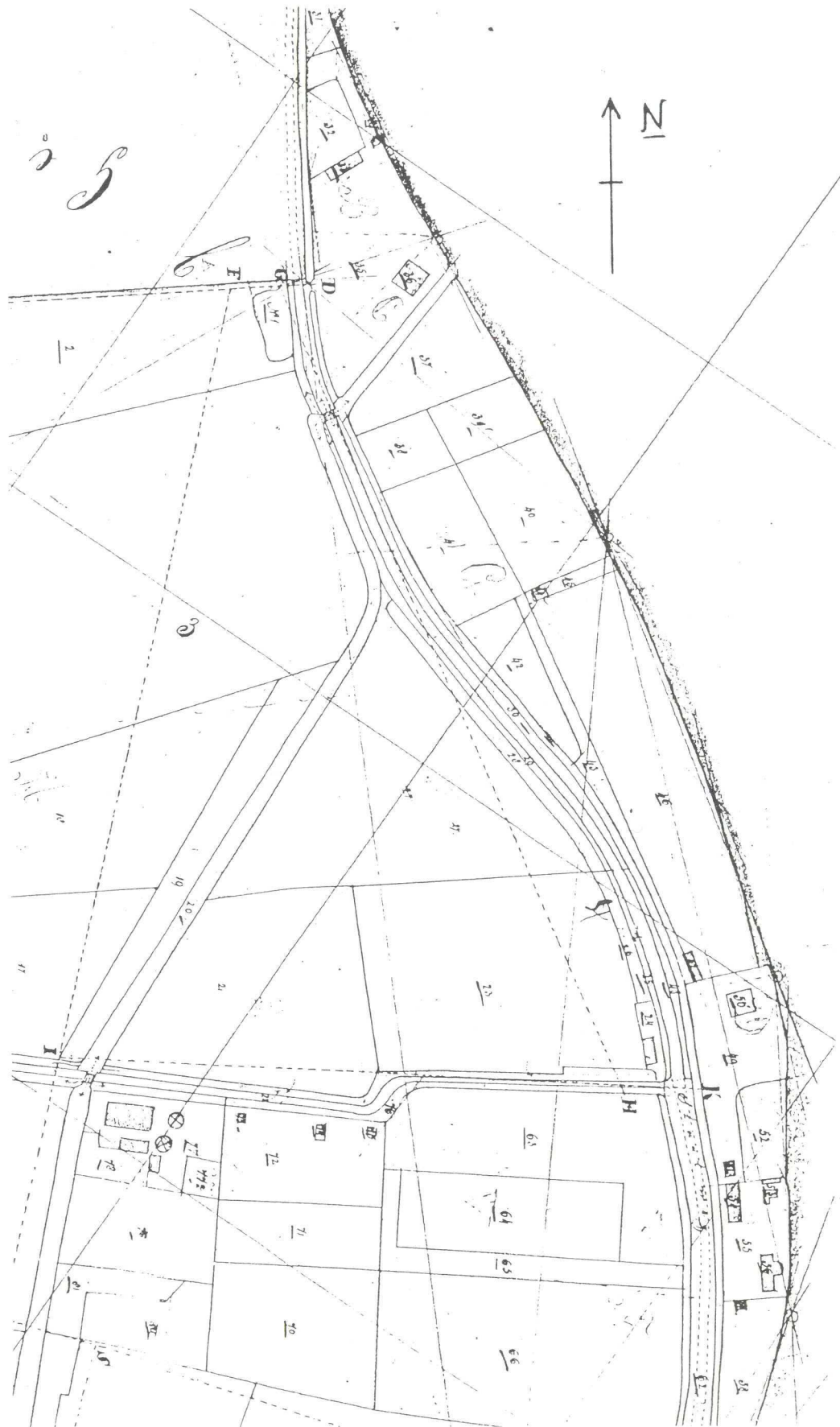
De buitenplaats wisselde vaak van eigenaar¹¹ en raakte kennelijk in verval, want in 1842 werd het hoofdgebouw afgebroken. In 1850 liet Philippus Adrian het in een bescheidener vorm herbouwen. Pieter Haverkamp vergrootte het huis in 1871 en verkocht de buitenplaats in 1877 aan een grondeigenaresse in Soest. Op 26 oktober 1877 passeerde bij notaris J.J. Schalij te Breukelen de koopakte, waarbij "Rhijn en Vecht" op naam kwam van Theresia Pfänder, de stichtster en algemeen overste van de congregatie uit Salzkotten, die de kloosternaam Maria Clara droeg. Pastoor Van Vuuren¹² had bij de koop bemiddeld en kon haar op 6 oktober 1877 schrijven: "Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid, de Aartsbisschop van Utrecht heeft alles goedgekeurd en alles toegestaan, zoo als UEw. dat gevraagd heeft. De tuinbaas, broeder van Koo, heeft van de huur afstand gedaan, maar eischt nog wat meer, waarover wij hier wel eens spreken zullen, zoodat nu de geheele plaats met al wat er op is door UEw kan gebruikt worden, zoo UEw het dadelijk koopt."

Dat is dus gebeurd. Merkwaardig is dan de verklaring van pastoor Van Vuuren van 1 november 1877 dat hij haar de buitenplaats voor de tijd van zes jaren verhuurt tegen f 600 per jaar, waarna de huurster het recht van koop heeft (zie Afbeelding 5). Er was ook f 10 000 geleend bij G. Weybrans in Aalsmeer, waarvan de laatste termijn al op 6 juni 1878 door de algemeen overste Maria Clara werd afgelost. Een aardige bijzonderheid is, dat pastoor Van Vuuren het bij "Rhijn en Vecht" behorende viswater, de Haarrijn, voor zichzelf kocht, of misschien als beloning voor zijn bemiddeling ontving¹³.

Duitse herkomst van het klooster

Dat Duitse kloosterzusters zich in Breukelen vestigden, was een gevolg van de politieke ontwikkelingen in Duitsland. Kanselier Otto von Bismarck, die in 1870 de oorlog tegen Frankrijk had uitgelokt om de Duitse eenheid te bevorderen, stond toen hij deze gewonnen had, op het toppunt van zijn macht. Hij begon in 1872 streng op te treden tegen de Rooms Katholieken, in wie hij vijanden zag van de Duits-Pruisische eenheid¹⁴. Tijdens deze zogenaamde Kulturkampf weken veel orden en congregaties uit naar het buitenland. Ook de zusters in Salzkotten, die geen nieuwe kloosterlingen meer mochten aannemen, hebben huizen gesticht in Frankrijk, Nederland

Afb. 1 (op de bladzijde hiernaast). Fragment van de oorlogssituatiekaart uit 1769 door J. Ketelaar (origineel in Algemeen Rijks Archief, Den Haag; kopie in Topografische Atlas, Rijksarchief te Utrecht).

en zelfs in Amerika. In Nederland vond men ze in Bodegraven en Uithoorn. Toen het daar niet zo goed liep met het noviciaat, zocht zuster Gregoria Korte¹⁵ een ander onderkomen. Dat vond zij in Breukelen, waar zij op 5 december 1877 met vier medezusters door pastoor Van Vuuren werd binnengeleid.

Zuster Ewalda Becker uit Bodegraven, die hier op bezoek kwam, schreef: "De gekochte villa werd omgedoopt en kreeg de naam Bethlehem. De paardenstal en het koetshuis werden in een kapel veranderd, het tuinhuis werd de woning van de rector; in de villa was met kleine veranderingen voldoende ruimte voor de zusters. Ook een klaslokaal en studeerkamer voor de jonge zusters, om zich voor te bereiden voor het examen. Een grote tuin met bomen bood aan de zusters volop gelegenheid om van de frisse lucht te genieten."

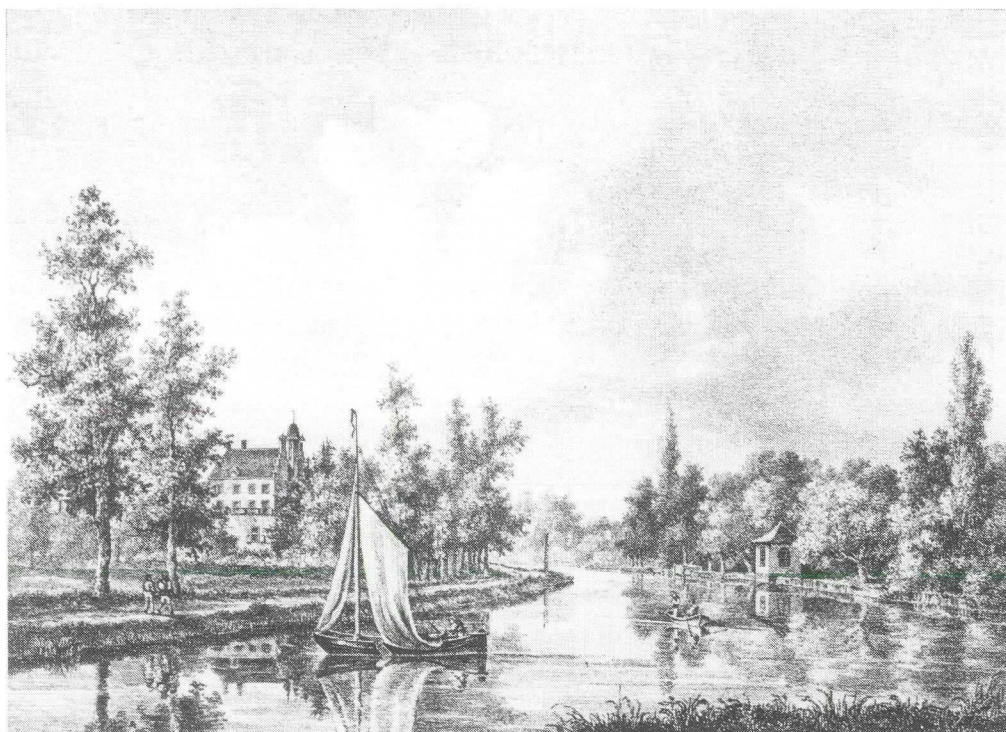
Op 24 december 1877 werd de kapel ingewijd door pastoor Van Vuuren, die er een plechtige hoogmis celebreeerde, waar veel van zijn parochianen bij aanwezig waren. Het aantal bewoners nam toe, vooral toen de zusters van het noviciaat onder leiding van zuster Paula Driver van Uithoorn¹⁶ naar Breukelen verhuisden en er ook postulanten uit Bodegraven kwamen wonen.

Pastoor Van Vuuren gaf ascetische lessen aan de toekomstige zusters. Een gezegde van hem was: "Als je het hier niet kunt vinden, ga dan maar het hek uit". Dat advies werd waarschijnlijk niet opgevolgd, want in 1879 vond de eerste inkleding van negen postulanten plaats.

Zusters voor de Breukelse bewaarschool

De aartsbisschop van Utrecht benoemde kapelaan C.W. Nieuwveld¹⁷ als rector voor het klooster. Pastoor Van Vuuren schreef op 30 juni 1878 aan moeder Clara: "Gisteren ben ik van mijne zorgen voor Bethlehem voor een groot gedeelte ontslagen en is in mijn plaats een Rector, die naar ik hoop zeer bekwaam en zeer geschikt zal zijn." In deze brief nodigde hij moeder Clara uit enige weken naar Breukelen te komen. Ook schreef hij: "Met 1 Augustus open ik eene bewaarschool en een naaischool in het Dorp en ik hoop, dat UZEw niet alle geschikte en bekwame Zusters aan andere gemeenten zal gunnen, maar er tenminste een paar beste voor mijne gemeente zal uithouden. In den loop van den winter heb ik verschillende beste Zusters leeren kennen, maar die worden telkens door UZEw teruggenomen; natuurlijk in Uwe beschikkingen treed ik niet, maar meen toch mijn plicht te doen met eerbiedig te vragen: goede Oberin, straf Breukelen niet maar blijf het goedgunstig en genegen. Alle de Zusters gedragen zich goed en ik heb voor Bethlehem gedaan al wat ik kon en daarom zou het mij zeer leed doen, als

Afb. 2 (op de bladzijde hiernaast). Minuutplan Breukelen-St. Pieters in 4 Sectiën (1832). Sectie A (Nos. 1 - 149) in een blad genaamd Otterspoorbroek. Herzien en overgewerkt door de landmeter der 1^e klasse J. Zijlmans Azn.

Afb. 3. "Gezigt over de Vecht naar de zijde van Oudaan" (uit P.J. Lutgers, 1836. Gezigten aan de Rivier de Vecht).

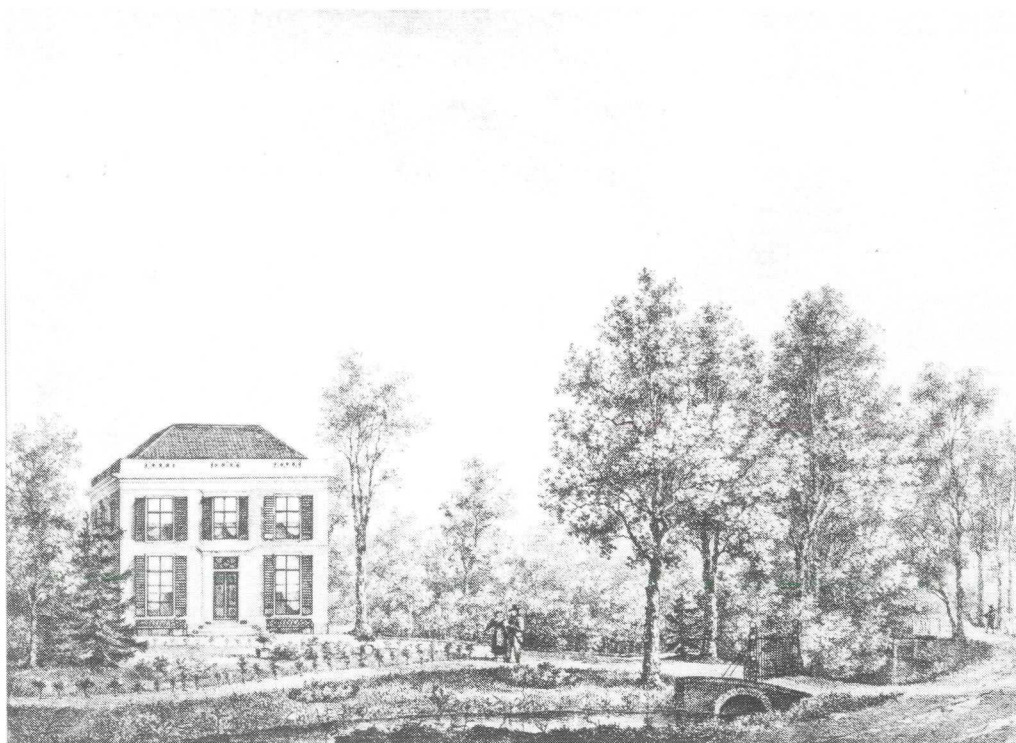
UZEw voor Breukelen geen hart meer had. UZEw vraagt: hoe komt ge aan zulke gedachte? Ik weet het niet; ik heb er met niemand ooit over gesproken, maar sedert eenige weken komt de bekoring telkens bij mij op, om te denken: Breukelen is te Salzkotten niet van tel. Mogt het zoo zijn, ik wil het weer van U terugkopen zonder dat Uwe schade groot zal zijn. Bethlehem is voor een pensionaat altijd goed."

Dat pastoor Van Vuuren twee geschikte zusters gekregen heeft, blijkt uit een brief aan burgemeester P.L.A. Collard naar aanleiding van enquêtevragen door de inspecteur van het geneeskundig staatstoezicht. Hij schrijft daarin: "R.C. bewaarschool, ruim vijftig kinderen; bezig met telraam, letterkast, prenten, gebeden en kinderliederen, hand- en voettoefeningen die inoffensives blijven; onder leiding van een bekwaam, geschikt en zeer gedegen zuster van de Orde van de H. Franciscus, die door de ouders zeer gewaardeerd blijft. Dat alles geschiedt in een zeer hoog en ruim en uitmuntend geaireerd lokaal. Dat lokaal is zonder tuin of open plaats, maar heeft als surrogaat een tweede nevenlokaal waarin de kinderen bij afdelingen recreatie nemen, welke recreatie door een tweede zuster wordt gesurveilleerd."¹⁸

Moeizaam bestaan

De zusters voorzagen in hun onderhoud door ziekenverzorging en het geven van onderwijs. De inkomsten van het klooster waren echter nauwelijks voldoende. Mede daardoor ontstonden er grote spanningen. Pastoor Van Vuuren heeft hierover verschillende brieven naar Salzkotten geschreven, waar men meende dat de tuin wel voldoende opleverde om de zusters te voeden. Op 8 september 1878 schreef hij aan Moeder Clara: "Verder vleien of diplomatiseren versta ik niet. Uw laatste schrijven doet mij een weinig leed. Dat zovele zusters in een huis, waarin zoo weinig bekwame werkzusters, ten laatste gebrek moeten krijgen, begrijpt niemand gemakkelijker en beter dan moeder Maria Clara zelve. Der garten geeft veel, maar ook in Duitsland zullen 30 roeden grond niet genoeg produceren voor het zomer- en winteronderhoud van zoovele zusters. Ik zie, moeder Gregoria is alweer de schuld van alles. Hoe onrechtvaardig, dat inderdaad dagelijks dat Moedertje mishandeld wordt, is mij duidelijk maar hoe de nijdige en jaloersche zusters dat voor God verantwoord is mij onbegrijpelijk. Dat ook U, Zeer Eerwaarde Moeder zoo tegen die Gregoria was, wist ik niet. Diplomatisch schrijven heb ik niet geleerd en wat zwart is wit heeten, doe ik voor de geheele wereld niet. Reeds 25 jaar ga ik om met religieuzen, maar nooit heb ik onder de nonnen een geest leren kennen, zooals die bij sommigen van Salzkotten bestaat. In de maand Mei is er een Duitse Heer in Bethlehem geweest met den Heer Leo Tepe. Die Duitse Heer, wiens naam mij ontgaan is, heeft tot drie uur in de nacht met enige zusters onder een glas wijn, zitten spreken over en tegen Gregoria. Nu zuster Norberta Dorn dood is¹⁹ ben ik vrij, om het te zeggen wat ik tot nu toe geheim hield, maar ik verklaar U nog nooit in een klooster zoo iets te hebben aangetroffen. Hoe U Eerwaarde kan toelaten, dat zusters worden opgezet tegen een Moeder, aan wie ze toch moeten gehoorzamen, is mij onverstaanbaar. Gregoria weet daarvan niets, maar gaarne wil ik UZEW. helpen om haar in een andere Hollandse Orde te krijgen. (. . .) Voor de zusters van Bethlehem blijf ik voorlopig wat ik was en hoop dat U Zeer Eerwaarde toch eens komt zien te Breukelen. Wij rekenen op Uw komst."

Het antwoord op deze brief is nooit gevonden, maar op 14 oktober van dat jaar schreef pastoor Van Vuuren nogmaals naar Salzkotten: "UZEW. schijnt niet te willen komen, want October heeft nog niet anders dan schoone dagen gehad en toch hoort men van Uw overkomst maar niets. Hoe dit zij, ik blijf hopen op Uw bezoek aan Breukelen. Te Amsterdam zijnde heb ik gehoord, dat Bovenkerk ferme en tüchtige zusters moest hebben, omdat de Pastoor van Bovenkerk zoo geleerd was. Ik wil daarop alleen dit zeggen: dat ik niets minder geleerd ben dan de Pastoor van Bovenkerk. Niet voor mijne geleerdheid maar wel voor den goeden naam van de zusters Franciscanessen blijf ik bidden om tüchtige zusters."

Afb. 4. "Rijn en Vecht nabij Breukelen" (uit P.J. Lutgers, 1836. Gezigten aan de Rivier de Vecht).

Opheffing van het klooster en verkoop van het huis

In het jaar 1880 zijn de door de Kulturkampf veroorzaakte moeilijkheden voor het Duitse moederhuis zo groot geworden, dat moeder Clara Pfänder zich genoodzaakt zag haar ambt tijdelijk neer te leggen en naar Frankrijk te vertrekken. Daar is zij in 1882 overleden. Zuster Gregoria Korte deed toen pogingen om de Hollandse huizen af te scheiden van het moederhuis te Salzkotten en een eigen congregatie in Nederland te stichten. Superior Klein, die de leiding van de congregatie in Duitsland had overgenomen, verijdelde echter dit plan door haar terug te roepen. In haar plaats kwam zuster Mathilde Schulte als overste naar Breukelen²⁰, waar nog 14 zusters woonden. Zij moest er de opheffing voorbereiden, want de congregatie was niet sterk genoeg om de kosten te blijven dragen; bovendien liep in Duitsland de Kulturkampf ten einde. De aartsbisschop van Utrecht, mgr. Snickers, gaf toestemming het noviciaatshuis in Breukelen op te heffen.

De verkoop van het huis kostte nog wel wat moeite, omdat het op naam stond van de overleden Clara Pfänder. In het archief te Salzkotten is hierover een uitgebreide correspondentie bewaard van superior Klein met rector A. de Waal, executeur testamentair van moeder Clara te Rome, met

Ik ondergetekende W. G. van Vuuren,
 P. K. Pastoor te Breukelen erken bij
 dezen voor den tijd van zes jaren van
 "huur" te hebben aan de Generaloberin
 der Franciscanessen Maria Clara te
 Salzkotten bij Paderborn, het Reintje
 "Rhojn en Vecht" met besompelste voor de
 huur van zes honderd gulden per
 jaer, onder de verplichting van het na die
 zes jaren aan genoemde Overste te zullen
 verkoopen van de som van veertien duizend
 vier honderd Hollandsche gulden.

Breukelen, 1 November
 1844.

W. G. van Vuuren. —

Afb. 5. Verklaring van pastoor W.G. van Vuuren betreffende verhuur van "Rhojn en Vecht" voor f 600 per jaar, met de verplichting de buitenplaats na 6 jaar te verkopen voor f 14 000 (origineel in het archief van het klooster te Salzkotten).

Afb. 6. Zusters Franciscanessen uit vermoedelijk de jaren 1880. De foto heeft op de achterzijde een stempel "F. de Wette - Breukelen. Fotograaf - Fotohandel". (Foto beschikbaar gesteld door Zr. H. Odijk.)

de advocaat-procureur J.A.M. Travaligno te Amsterdam en met notaris J.J. Schalij te Breukelen. De notaris kon pas verkopen toen hij een volmacht van de heer De Waal kreeg. Pastoor Van Vuuren had Bethlehem aanvankelijk zullen kopen, maar de vraagprijs van f 24 000 was hem te hoog. Op 31 oktober 1883 werd Bethlehem in het openbaar verkocht. Superior Klein schreef daarover op 8 november 1883, in het Duits, naar Rome: "De verkoop van de huizen in Breukelen is, zoals ik al vreesde, slecht uitgevallen. De overleden Clara had het huis voor f 14 000 gekocht, terwijl het hoogstens f 8000 waard was. Er is nog eens voor f 4000 aan verbouwd. Het huis is verkocht voor f 8500. Er is dus ruim f 9000 verloren, daarbij komen nog f 520 voor successierechten. Ik ben evenwel blij dat de verkoop achter de rug is."

Zo kwam er een einde aan het verblijf in Breukelen van de zusters Franciscanessen, die in het voorjaar van 1884 ons dorp hebben verlaten.

Noten

- 1 P.J. Lutgers, 1836. Gezigten aan de rivier de Vecht, naar de Natuur Geteekend en op Steen overgebracht. Amsterdam (heruitgave 1979, Uitgeverij Westers, Utrecht / Canaletto, Alphen aan de Rijn).
- 2 Bevolkingsregister Breukelen-St. Pieters 1870 - 1883 blad 93, Straatweg A (90 = doorgehaald) 97; idem 1883 - 1890, Straatweg A (98 = doorgehaald) 129, Gemeentehuis Breukelen. In 1883 woonden er nog veertien zusters op Rhijn en Vecht, in 1884 nog tien, waarvan de laatsten op 12 februari 1884 zijn vertrokken. Op 1 mei 1884 vestigden zich de nieuwe eigenaren L.W. Mulder en G.J. Sarlemijn op de buitenplaats.
- 3 Misschien hebben de zusters ze willen kopen om er een betere kleuterschool met een speelplaats in de tuin te vestigen. Het waren de huizen Kerkstraat 17, verhuurd aan J.N. de Jong tot 1 mei 1882 voor f.150 per jaar, en het daarachter liggende nummer 14, verhuurd aan de weduwe J. van den Brand voor f.1 per week. Deze panden waren bezit geweest van de kaarsenmakers Hendrik en zijn zoon Jan Nederhorst, na 1850 van de rietdekker-kaarsenmaker Cornelis van Santen. In 1882 werden ze gekocht door de manufacturier Paulus Hoogendoorn, in 1892 door metselaar Willem Vermeulen, in 1937 door manufacturier Willem Vermeulen; nu is er IJssalon Florence gevestigd.
- 4 Zie de afbeelding in Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 2, nummer 2, blz. 47. De datering in het onderschrift is niet juist; de oorspronkelijke koepel stond op een andere plaats en is in 1890 afgebroken. De huidige koepel is na 1890 in opdracht van mevrouw J.M.E. Willink van Collen gebouwd en in 1913 in het kadaster opgenomen. De familie Willink reed of roeide zo nu en dan van Gunterstein naar de koepel om te genieten van het prachtige uitzicht over de rivier. Na de Tweede Wereldoorlog hadden Gerrit van Ekris en zijn vrouw er een ligplaats voor de kruiser waarop zij woonden. Zij huurden ook de koepel en hebben de toen al zwakke omloop van verticale steunbalken voorzien.
- 5 Volgens de kadastrale legger Breukelen-St. Pieters (art. 731 t.n.v. Johanna Maria Elisabeth Willink van Collen) werd dit huis (sectie A nr. 249, huis 58 ca) evenals de nieuwe theekoepel (sectie A nr. 248, koepel en tuin 2 are 70 ca) gesticht in 1913. Laurens Letter, die op 16 maart 1894 met vrouw en vier kinderen uit Nederhorst den Berg naar Danstraat A182 was gekomen, verhuisde op 30 juli 1894 naar Breukelen-St. Pieters. Misschien heeft hij eerst in de tuinmanswoning van "Rhijn en Vecht" gewoond. Hij schijnt niet ten onrechte de bijnaam "Baas Onweer" te hebben gedragen. Ook zijn zoon P.W.L. Letter, die hier na hem woonde, werd nog wel zo genoemd. In 1914 bouwde hij aan de Straatweg een werkplaats (sectie A nr. 254, groot 58 ca). Omstreeks 1936 is deze, tegelijk met de rietschelven aan de Vecht, verbrand en daarna gesloopt. Op dit gedeelte van het terrein had later Hendrik Bruins zijn opslagplaats van zand en grind.

- 6 Deze jaartallen komen overeen met die in de kadastrale legger, waarin onder art. 731 staat: dienstjaar 1892 stichting van een huis op sectie A nr. 182 (= huis schuur tuin 76 r 21 e). Deze schuur was nog een restant van de oude buitenplaats, want even verderop in de legger staat: d.j. 1893 nr. 182 stichting schuur. Dat het dienstjaar niet hetzelfde is als het bouwjaar, vindt zijn oorzaak in het feit dat de leggers van de gemeente eenmaal per jaar naar het kadaster in Utrecht werden gebracht om te worden bijgewerkt.
- 7 De oude boerderij stond ten zuidwesten van de huidige rectorswoning van Nijenrode. Het kronkelende toegangslaantje vanaf de Straatweg is nu boomloos en loopt uit op het nieuwe parkeerterrein. Daar was op 14 april 1990, de dag van mijn bezoek aan de heer Rijkse, de oude waterput nog aanwezig, afgedekt door twee rijplaten.
- 8 Zie A.A. Mantén, 1987. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 2, nr. 1, blz. 15, 17 en 18.
- 9 Zie A.A. Mantén, 1987. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 2, nr. 2, blz. 60.
- 10 De brug vergde veel onderhoud en is omstreeks 1943 vervangen door een gemetselde duiker, waardoor sinds 1947 het gemaal van Otterspoorbroek het overtollige polderwater op de Vecht loost. Dat gemaal is bij de kruising van Haarrijn en Broekdijk gebouwd, toen Rijkswaterstaat had besloten dat het oude gemaal bij Breukelen moest verdwijnen om het Amsterdam-Rijnkanaal te kunnen verbreden. Het is er echter nog steeds, zij het als woonhuis, en staat met zijn rode puntdak aan de Broekdijk, bijna onder de kanaalbrug. Op die plaats heeft tot 1927 de watermolen van Otterspoorbroek gestaan. Deze maalde op een vliet die het water naar de Kerkgracht voerde. De molen en de beide gemalen zijn tot 1972, bijna 150 jaar lang, bediend door de molenaarsfamilie Coljée (gegevens ontleend aan interview met J. Coljée op 15 september 1988).
- 11 Volgens de kadastrale legger Breukelen-St. Pieters was de eigenaar in 1832: Wed. J. Rupe te Amsterdam (art. 108 met als bezit nr. 31 plaisirbosch 6 roeden 60 el; nr. 32 tuin 9 r 40 e; nr. 33 huis 1 r 20 e, belast met f 39; nr. 34 koepel 16 e, f 9; nr. 35 bosch 55 r 90 e; nr. 36 huis 1 r 95 e belast met f 300). De volgende eigenaren waren Cornelis Frijmersum (art. 192); zijn weduwe Simonetta Maria Ouckama (art. 206); in 1836 I.A. Luneauf te Maarssen (art. 223); in 1841 Arie Snel, bakker te Breukelen en Gerrit van Soomeren, metselaar te Breukelen (art. 273); in 1842 Mr. Jan André Barchman Wuytiers te Utrecht (art. 292). In 1842 werd het hoofdgebouw gesloopt (nummers 35 en 36: amotie tot 151 = bosch 57 r 85 e). In 1848 kwam de grond aan Nijenrode, die het in erfpacht uitgaf aan Maximiliaan Hendrik Wijthoff, koopman te Breukelen-St. Pieters (art. 352). In 1850 ging de pacht over op Philippus Johannis Adrian, logementhouder in Amsterdam (art. 389). Deze herbouwde het herenhuis en ook de dienstwoning (nummers 32, 33 en 151 worden: nr. 157 = huis en erf 1 r 25 e, f 150; 158 = huis en stal 50 e, f 39; 159 = pleziertuin 66 r 70 e). Het nieuwe hoofdgebouw moet kleiner zijn geweest dan het vorige, want het viel in een lagere belastingklasse. Het eigendom van nr. 31 en 34 (bos en koepel) berustte van 1852 tot 1856 bij Herman Hendrik Sommer (art. 404). In 1856 kwam het hele buiten op naam van Joan Vlug, secretaris en burgemeester van Breukelen (art. 446). Pachter Adrian deed zijn bezit in 1856 over aan Frederik Haverkamp, scheepsbouwer te Amsterdam (art. 481), die de buitenplaats in 1859 van Joan Vlug overnam, samen met de Haarrijn. Dit "vischwater nr. 20" met een oppervlakte van 1 bunder 47 roeden 40 ellen had de burgemeester in 1842 gekocht van Willem Jan Adriaan van Romondt, lid der Staten van Utrecht (art. 379). Pieter Haverkamp (art. 712), scheepsbouwer evenals zijn vader, zal het huis in 1871 hebben vergroot, want toen kwam het in een belastingklasse van f 270. In 1877 kwam "Rhijn en Vecht" in bezit van Everdina Jacoba van Dam van Veenhuizen, grondeigenaresse in Soest (art. 850), die het datzelfde jaar nog verkocht aan Theresia Pfänder te Salzkotten bij Paderborn in Westfalen (art. 852; nr. 182 huis, koepel, schuur en plaats 76 r 21 e; nr. 195 sloot 8 r 40 e). In 1884 ging het over op de timmerlieden en makelaars Laurentius Wilhelmus Mulder en Gerardus Johannes Sarlemijn te Amsterdam (art. 955 en 1007). In 1889 werd het gekocht door Johanna Maria Elisabeth Willink van Collen (art. 731 en 1222). Zij liet in 1890 het huis en de koepel afbreken (nr. 182 tuin en schuur 76 r 21 e, f 40) en bouwde in 1891 de boerderij (nr. 182 huis, schuur en tuin 76 r 21 e, f 180), in 1913 gevolgd door een

- huis en een koepel (nr. 182 twee huizen, schuren, koepel en tuin 76 r 21 e, f 304). In 1952 vererfde het op Jkvr. Maria Elisabeth Quarles van Ufford (art. 1885). Omstreeks 1973 kwam het in het bezit van de huidige eigenaars.
- 12 Wilhelmus Gerardus van Vuuren, geboren te Montfoort op 26 april 1829, werd in 1866 tot pastoor te Breukelen benoemd. Daarvoor was hij hoogleraar Oude Testament aan het seminarie te Rijsenburg (zie: L.J. van der Heyden, 1937. Geschiedenis van de parochie van den H. Johannes den Dooper te Breukelen. Utrecht). Hij woonde tot 1880 in de oude pastorie tegenover het "State Wapen". Dit pand was daarna school- en zusterhuis tot het in 1914 werd vervangen door de huidige woning Straatweg 94. De nieuwe pastorie kwam op "Vroeglust", de buitenplaats van huisarts Floris Vos, die in 1879 was overleden. Pastoor Van Vuuren had deze buitenplaats, nu Herenstraat 59, naar men zegt tot schrik van de erfgenamen, door een buitenstaander laten kopen. In de overtuin bouwde hij een nieuwe kerk. De pastoor had geen plooibaar karakter. Aan zuster Pfaender schreef hij: "wat zwart is wit heeten, doe ik voor de geheele wereld niet". Een brief aan burgemeester Collard, ter beantwoording van vragen naar de toestand der kinderbewaarpplaatsen, sloot hij in 1882 ironisch af met: "In afwachting van een spoedig volgend verzoek om ingelicht te worden omtrent de wijze waarop de pastoor leeft en zijn lichaam en ziel voedt en zijn tijd doorbrengt, blijf ik de slaaf van den ziekelijk-tyrannieken staat en de eerlijke vriend van den Heer Burgemeester". Zijn oud-leerling Dr. Schaepman roemde hem na zijn dood in 1887 als "den machtigsten hertensplijter ter wereld".
 - 13 Na de dood van pastoor Van Vuuren kwam dit viswater aan de heer H.A. van der Veen, geboren te Breukelen op 13 maart 1859, koffiehuishouder-tapper-slijter op de Nieuwstraat, nu Kerkbrink 25, waar nog steeds een slijterij is gevestigd. De familie Van der Veen woonde al vanaf 1806 in dit pand, en had verschillende gerechtsbodes en gemeenteambtenaren geleverd. Ook H.A. van der Veen was in gemeentediens als secretaris en ambtenaar van de burgerlijke stand. Hij was een verwoed sportvisser, die zijn snoeken bewaarde in het ijspakhuis van de gezamenlijke slagers aan de Watersteeg. In zijn huiskamer stond een opgezette visotter, die hij misschien wel in Otterspoorbroek gevangen had. In 1899 verkocht hij het viswater aan Warnardus Griffioen, de vishandelaar in Oud Aa. (Deze gegevens zijn voor een deel afkomstig van de dames P.C. Bos-van Balen en C. van Balen, Zandpad 4 te Breukelen; hun moeder was van 1891 tot 1897 dienstbode bij de familie Van der Veen.)
 - 14 De afkondiging van het dogma der pauselijke onfeilbaarheid in 1870 had het wantrouwen tegen de R.K. Kerk versterkt. Bismarck wilde het kerkelijk leven onder staatstoezicht brengen. In 1872 werden de Jezuiten uit Pruisen verbannen en later werden ook andere orden en congregaties verboden. In 1874 hief hij het gezantschap bij de Heilige Stoel op.
 - 15 In het bevolkingsregister Breukelen-St. Pieters 1870 - 1883 staat op blad 93, regel 5: Wilhelmina Korte (Moeder Gregoria), geboren te Meppen in Pruisen 22 februari 1846, vestiging op 1 januari 1878 uit Uithoorn. In het register van 1884 staat achter haar naam geen datum van vertrek of plaats van bestemming genoteerd.
 - 16 Deze en ook andere gegevens kreeg ik van zuster H. Odijk. In het Bevolkingsregister Breukelen-St. Pieters staat: Emilie Driver (zuster Paula), geb. Oldenburg 18.11.1850, vestiging op 15.2.1878, vorige woonplaats Salzkotten; vertrek 1.2.1884 naar Zwammerdam.
 - 17 Hij was op 12 augustus 1852 in Zutphen geboren, kwam hier op 13 juni 1878 en vertrok op 8 maart 1880 naar Wijk bij Duurstede. Een maand later kwam Wilhelm Priem uit Salzkotten hem vervangen, maar die vertrok na twee maanden naar Munster. Op 21 september 1880 kwam Hermanus Berendsen als priester uit Driebergen naar Breukelen en bleef tot 17 januari 1883 aan het klooster verbonden. Hij vertrok naar Steenderen en werd opgevolgd door kapelaan Anton Maas die op 22 januari 1883 uit Blaricum kwam.
 - 18 Agenda 1882, brief 344, Gemeentearchief Breukelen-Nijenrode. Gemeentehuis Breukelen. Volgens het Bevolkingsregister Breukelen-Nijenrode 1874 - 1884 was de R.C. Bewaarschool gevestigd in het pand Dannestraat A130. Dat was het huis op de hoek van de steeg aan de westkant van de Dannestraat, in de raadsnotulen van 3 december 1845 al met de bijnaam Koekebuurt aangeduid, waar later de zadelmakersfamilie Knoop heeft gewoond. Het huis was samen met zes andere huizen

door de weduwe Bartholomeus van Eyk (de hoefsmid die van 1811 tot 1833 op "Vecht en Dam" had gewoond) aan de R.C. Armen geschonken. In 1891 is het verbouwd, hoog opgetrokken met een gemetseld kruis in de zijgevel. Omstreeks 1965 is het afgebroken; nu staat daar het Arbeidsbureau.

- 19 Zij werd geboren te Pilgerzelt op 8 juni 1852 en overleed op 3 september 1878. Andere hier overleden zusters zijn: Anna Werner, geboren te Atteln op 26 juni 1853, overleden op 18 december 1878; Louise Gelhard, geboren te Nieuwediep op 16 april 1853, overleden op 24 oktober 1880; Gertrud Aust, geboren te Gelbringhaus op 7 juli 1846, overleden op 22 september 1883. Zij werden ter aarde besteld op de R.K. Begraafplaats aan de Broekdijk bij het station. Deze kerkelijke begraafplaats was aangelegd in de boomgaard van wethouder Albert Reuken, nadat de gemeenteraad op 10 november 1837 had geweigerd een gedeelte van de in 1829 aangelegde algemene begraafplaats af te staan.
- 20 Gegevens ontvangen van mevrouw Odijk. Uit het Bevolkingsregister van Breukelen-St. Pieters blijkt echter niets van deze vervanging: zuster Gregoria staat in 1883 nog ingeschreven en de naam van Mathilde Schulte komt er niet in voor.

Uit oude raadsnotulen

5. Ruwielse fox-terriers als rattenvangers, 1934

Agendapunt: Concept-verordening tot heffing en invordering van een hondenbelasting.

"De Voorzitter zegt dat deze verordening in hoofdzaak beoogt een tarief in te voeren voor een bepaald soort honden lager dan de thans geldende belastingen. Spr. zegt dat de rattenplaag, ook in deze gemeente, schrikbarend toeneemt. Maatregelen om die plaag te bestrijden zijn voor deze gemeente te kostbaar. Goede verdelgers van de ratten blijken honden te zijn behorende tot het ras der fox-terriers. Burg. en Wethrs. hebben daarom gemeend in het belang van die bestrijding voor bedoeld soort honden een lager tarief in de verordening op te nemen. Dit middel moge misschien niet zoo doeltreffend zijn als anderen, die voor deze bestrijding worden aangewend, toch mag uit de voorgestelde maatregel de goede wil van de gemeente blijken om de gevreesde plaag tegen te gaan.

De regeling zal zoo zijn dat wanneer iemand uitsluitend een fox-terrier houdt, voor dezen hond een belasting verschuldigd zal zijn van f 2,-; wordt nevens dezen hond ook nog een andere gehouden, behorende tot de 1^e klasse dan zal voor eerstbedoelde hond slechts een bedrag van f 1,- verschuldigd zijn, welke bepaling eveneens zal gelden voor een hond behorende tot de 2^e klasse. In verband met de verouderde verordening stelt de Voorzitter namens B. en W. voor, overeenkomstig het aangeboden concept, een geheel nieuwe verordening vast te stellen, waarin deze nieuwe regeling zal zijn opgenomen.

Na een korte bespreking wordt zonder hoofdelijke stemming aldus besloten."

Uit: Verslag van de vergadering van de Raad der Gemeente Ruwiel, woensdag 19 december 1934.

H.A.M.-W.